

A romákról és a „cigánybűnözés”-ről mint szakkifejezésről

BÓCZ Endre

A romák eredete a történelem egyik rejtélye. E nép a kollektív emlékezetében sem eredetmondát, sem olyan történeteket nem őriz, amelyekből rekonstruálható lenne, hogy honnan, merre és miért vándoroltak Európába. Az összehasonlító nyelvészeti kutatások arra mutatnak, hogy a romani nyelv az időszámításunk előtti első évezredben az Elő-Indiai-félsziget északnyugati területein alakult ki, s az a népcsoport, amelyik beszélte, az időszámításunk szerinti 6–7. században Perzsiában és Örményországban élt, majd a 11. században már a Bizánci Birodalom balkáni területein tartózkodott. Dokumentumok igazolják, hogy Magyarországra a 15. században érkezett ez a nép, melynek egy része itt is maradt, míg más csoportjai bebarangolták Nyugat- és Észak-Európát, ahonnan azonban néhány évtized múltán kiűzték őket. Jelen tanulmány áttekintést ad a romák magyarországi történetéről, a roma–magyar együttélésről, és foglalkozik az úgynevezett „cigánybűnözés” kérdésével is.

Hazánkban a legnagyobb létszámú etnikai kisebbség a roma népesség. A romák több mint kilencszáz éve jelentek meg az európai kontinensen és több mint ötszáz éve élnek Magyarországon. Hogy a sok néven emlegetett és sokféle – gyakorlatilag a világ minden lakott részén – szétszóródott népességcsoport tagjai etnikai szempontból együvé tartoznak, nem új felismerés ugyan, de e ténynek (mint önazonossági tényezőnek) a tudatosítása, illetőleg „külső” elismerése és a „roma” népnév használatának igénye nem régen merült fel. Az eredetükre, történelmükre vonatkozó hiteles ismeretek rendkívül hézagosak, a hozzájuk kapcsolódó legendák, hiedelmek és híresztelések viszont ellentmondásosak; a művészvilág számos kiemelkedő alakjának tetteiről, a bűnügyi krónikák sok nevezetes eseményéről és hírheft szereplőjéről egyaránt esik bennük szó. A roma-magyar együttélés – mint tudjuk – feszültségekkel teli, kölcsönös megértést feltételezne, amely viszont egymás ismerete nélkül szinte elképzelhetetlen.

Ki roma? Kik a romák?

Az első kérdés egy meghatározott személyre vonatkozik („Ő roma-e?”), és erre a feleletnek három – eltérő – változata is kínálkozik. Az egyik szerint roma az, akinek a felmenői romák, a másik szerint az, akít a környezete romának tart, de az identitásválasztás autonómiájára vonatkozó elvvel csak az egyeztethető össze, hogy az, aki romának tartja magát. Ebből a második kérdésre az az egyszerű felelet adódna, hogy a „romák” gyűjtőnév mindazok halmazát jelöli, akik romának tartják magukat. Ha azonban a gyűjtőnév

által jelölt személyösszességet nem egyszerűen egy halmaznak, hanem egy *közösségnek* tekintjük, a válasz nem kielégítő, mert a „közösség” fogalmának egyik szociológiai eleme köztudomás szerint a *közösségi tudat*, vagyis az, hogy a közösség tagjai megkülönböztetik magukat a környezetükben lévő más közösségektől („mi” és „ők”).

Az nyilvánvaló, hogy a romák – mindenütt, ahol élnek – a népesség olyan részét alkotják, amely megkülönbözteti önmagát, és amely csoport több évszázados jelenléte ellenére túlnyomórészt sehol nem olvadt bele úgy a többségbe, mint például Angliában a szászok és a dánok, vagy Magyarországon a kabarok, a besenyők, a kunok vagy a jászok. A roma közösség tagjai számára – mint a neves tudós, Sir Angus Fraser rámutatott – „a legfontosabb megkülönböztetés maguk és a »gádzsók«¹ között húzódik”.²

Másfelől azonban az a – ma már mintegy tizenkétmilliónyi – népesség, amely identitását megőrizve és magát romának nevezve világszerte szétszóródva él, bizonyára annak a nomád népnek a leszármazottja, amely a 11. század idején tűnt fel Konstantinápoly környékén és Trákia területén, a Bizánci Birodalomban. Innen rajzottak azután szét a Balkánon, majd Európában és tovább. 1050-es bizánci jelenlétükről egy 1068 körül keletkezett Athosz-hegyi kézirat adott hírt. Eszerint Simon mágus utódainak és szamaritánusoknak mondták magukat. A kézirat „adszikanok”-nak (ez az „atsziganosz” – helyesen „athszinganosz” – görög szó grúzosan torzított alakja) nevezi őket. Az elnevezés egy eretnek szektára utal, amelynek tagjai a köztudat szerint (a romákhoz hasonlóan) jövendőmondók és boszorkányok voltak, és ebből az elnevezésből ered a német „Zigeuner”, a francia „tsigane”, az olasz „zingaro” és a magyar „cigány” népnév. Ennek a népnek kisebb-nagyobb csoportjai megtelepedtek a Bizánci Birodalom területén, a Peloponnészoszon, a görög szigeteken, de a 14. században már az egész Balkánon.

A Havasalföldön és Moldvában is otthonosan barangoltak, de itt évszázadokra egyfajta rabszolgasorba jutottak. Egyesek a korona, mások kolostorok, bojárok vagy más magánszemélyek tulajdonában voltak. A koronának adózó romák vagy foglalkozási csoportokba (pl. faragók, medvetáncoltatók, patkolókovácsok, üstfoltozók, bányászok, aranyművesek és -mosók stb.) voltak sorolva, vagy állandó elfoglaltság nélkül vándoroltak a fejedelemségen belül („láieși” – „a horda tagjai”). Egyes ilyen csoportoknak sikerült megszöknie és a Kárpátokban saját – többnyire veszélyes, félelmetes hírben álló – közösségeket („netoți”) létrehozni. A magánszemélyek tulajdonában lévő úgynevezett „vătasi”-k igazi rabszolgák voltak, akik vagy a háztartásban dolgoztak (szolgák, kocsisok, lovászok, szakácsok stb.), vagy a faluban (szabó, borbély stb.), s a tulajdonosuknak – aki akár meg is ölhetette őket – adóztak. E jogállásból csak 1864-ben jutott teljes szabadsághoz az egykori román fejedelemségekben élő összes roma.

A bizánci – főként velencei befolyás alatt álló – területeken töltött hosszú idő alatt, ahol a Szentföldre irányuló zarándokútvonalak is áthaladtak, alkalmuk volt megismerni a korabeli keresztény hitvilág sok sajátosságát, amelyet azután ötletesen ki is aknáztak később. Ez a nép az írást nem ismerte, ám a máig élő romani nyelvet beszélte. Nem volt

1 Gádzsók: nem cigányok.

2 Fraser (2006) 15. Az írásom további részében a történeti adatok – ha más forrásra nincs utalás – ebből az átfogó és részletes, gazdagon dokumentált történeti munkából származnak.

papi kasztjuk, elismert nyelvük, írott emlékeik; lassan elfelejtették azt is, hogy honnan jöttek, s – eltérően a zsidóságtól – nem volt számukra „ígéret földje” sem, ahová tarthattak volna. A jelek szerint nem érdekelte őket az eredetük, korai történetük sem; nem volt, vagy, ha volt, tökéletesen feledésbe merült közösen vallott eredetmondájuk, legendáriumuk, sőt saját népvékük is. A romani nyelvben a „roma” szó ugyanis eredetileg nem népnév; szótári jelentése szerint a „férfi”, „férj” köznévként többes számú alakja, azaz „férfiak”. Az idők folyamán a rájuk vonatkozó különböző népvékeket – „egyiptomi tatárok” (Észak-Németország, Skandinávia), „grüptosz” (görögül „egyiptomi”), „szaracén” (Svájc [Genf], Elzász [Colmar]) – mások akasztották rájuk. Az idők során ők maguk is több néven azonosították magukat. Hosszú és viszontagságos vándorlásuk eseményeiről, vagy azokról az őseikről, akik ebben szerepet játszottak, tőlük nem lehet semmit sem megtudni; kollektív tudatukban semmit nem őriztek meg. Megbízható adat csak mások emlékezetéből, mások által készített dokumentumokból ismerhető meg.

Az összehasonlító nyelvészet, a fizikai antropológia és az etnikai párhuzamok révén annyit sikerült eddig kideríteni, hogy a romani nyelv az indoeurópai nyelvcsalád tagja, rokon a szanszkrittal, és az időszámításunk előtti 1. évezredben szakadt ki a nyelveknek abból a csoportjából, ahol (a hindivel együtt) megalapozódott. Ezután hosszabb-rövidebb időre a szubkontinens északnyugati részén beszélt nyelvek hatása alá került.³ Az antropológiai kutatások az indiai eredetre vonatkozó nyelvészeti megállapításokat támogatták, az etnikai párhuzamok pedig számos elméleti feltevést engednek meg, de semmi bizonyosat nem lehet tudni. Ez idő szerint tehát a romáknak az említett nyelvtörténeti fejlemény előtti történelme ismeretlen.

A 7. században az arabok mind Perzsiát, mind – valamivel később – Örményországot meghódították. A romani nyelvben ma is meglévő, perzsa eredetű jövevényszavak mennyisége kétségtelenné teszi azt, hogy a romák ősei huzamos ideig éltek perzsa nyelvi környezetben (vagyis Perzsia területén), de az, hogy hogyan és mikor kerültek oda, tisztázatlan. Hamzaal-Iszfahani 10. századi arab történész ezzel kapcsolatos elbeszélése, amely érkezésük idejét i. sz. 421–438 közé teszi – és ezt Firdauszi perzsa költő is megismételte (kiegészítve) világhírű eposzában –, igazolhatatlan, ha ugyan nem a legendák világába tartozik. Tényként csak az kezelhető, hogy a romák a 7. század folyamán valamikor Perzsiából átvándoroltak Örményországba. A romani nyelvnek ebben az időben jött létre az a három fő ága – az örmény, az örményen kívüli ázsiai és (később) az európai –, amelyek valamelyikébe illeszkednek a különböző dialektusok. Manapság ezek mindegyike az indiai alapszókészlet és a más (perzsa, örmény és görög) nyelvekből átvett szavak mellett sok olyan jövevényszót tartalmaz, amely abból az európai nyelvből eredeztethető, amelyben az adott roma népcsoport él.

Az utóbbi években a Kulanu (Mindannyian) nevű nemzetközi zsidó szervezet azon fáradozik, hogy megtalálja az ősi Izrael elveszett törzseit. Kasmírtól Keraláig, Asszamtól Afganisztánig India minden részében talált olyan népcsoportokat, amelyek az asz-szírok által deportált izraeliták leszármazottai lehetnek. Nem nyelvi alapon történő azonosításuk jelenleg is tart. A nyelvük ugyanis már hindu, de kulturális és egyéb jel-

3 Uo. 29.

lemzőik segítségével azonosíthatók, és egyiküknél sem tudtak olyan sok héber elemet kimutatni, mint a cigányoknál. A roma és az óhéber kultúra között sok a rokon vonás, bár az időben és térben is óriási vándorút során a romák több néppel, népcsoporttal éltek hosszabb-rövidebb ideig együtt, és így több kultúra is hatást gyakorolt rájuk. A romák eddig felvázolt és általánosan elfogadott eredettörténete mellett létezik egy újabb elgondolás, amely nem ellentétes az azt megelőzővel, hanem illeszkedik hozzá. A feltételezés arról is szól, hogy a mai romák távoli felmenői az időszámításunk előtti 8. századot megelőzően hol éltek és minek vallották magukat.⁴ Ez érdekes kérdés ugyan, de napjaink történései szempontjából aligha releváns.

A világban ma – szakértői, de nagy szóródást mutató – becslések szerint kb. 12 millió roma él, ebből mintegy 8 millió Európában, s ezek 70 százaléka Kelet- és Közép-Európában. Itt van olyan ország, melyben a roma népesség összlakosságon belüli aránya az 5 százalékot is kiteszi. Magyarország a 400–600 ezer főre becsült roma népességével – az arányokat tekintve – Törökország, Románia, Spanyolország és Franciaország után (Bulgária mellett) Európában az ötödik-hatodik helyen áll.

A romák Nyugat-Európában

Magyarországon a romák a 14–15. században jelentek meg, és jelentős hányaduk Luxemburgi Zsigmond német-római császár és magyar király 1417–18 között kiállított menleveleivel továbbment a nyugat-európai országokba. Ott – településről településre vándorolva – hatalmas területeket jártak be a különböző létszámú roma csoportok. Más hatalmasságok, feudális és egyházi méltóságok (hercegek, grófok, püspökök) is adtak ki (nem egyszer több roma vezetőnek is) ajánlóleveleket, és ismeretes egy V. Márton római pápától eredő ajánlólevél is. Ennek keletkezési körülményeiről semmit sem lehet tudni, és 1932-ben az ez ügyben végzett vatikáni levéltári kutatás során sem találták nyomát, így, ha létezése nem is, de valódisága kétséges. A menleveleknek közös jellemzője, hogy tartalmuk illeszkedett a korabeli keresztény hitvilágban uralkodó olyan szabályokhoz, amelyekről a romák a velencei befolyás alatti bizánci területeken tudomást szerezhettek.

A menlevelek általában kedvezményezettjeiket keresztény zarándokoknak mondják, akiket hitükhöz való ragaszkodásuk miatt a hódító muzulmán törökök elűztek

4 Lásd Ábrahám. A megbízható ismeretek hézagosságai itt is teret nyújtanak a vélelmezhető események közé illeszkedő ismeretlen történésekre vonatkozó feltételezésekre. Az összehasonlító nyelvészet ugyan azt sugallja, hogy a romani nyelvet beszélő emberek csoportja az időszámításunk előtti több mint 250 évvel (Elő-) India északnyugati részén – a mai Pakisztán területén – tartózkodott, de azt nem zárja ki, hogy elődeik máshonnan vándoroltak oda. Ezt aknázza ki a kolozsvári szerző tanulmányában kifejtett, és jórészt az ótestamentumbeli írásokra (Mózes II. könyve, a Királyok és a Krónikák) alapozott elmélet. Eszerint a romák „őstörténete” Mezopotámiában, az Eufrátesz alsó folyásánál kezdődik, majd a Nilus alsó folyásánál és a mai Izrael területén folytatódik, és csak ezután jöhet szóba India. A feltevés szerint a romák a Salamon király utódlásáért folyó harcokban két részre szakadt zsidó állam északi részének babiloni fogságba hurcolt lakosságától származnak, mert ők a fogságban feladták a zsidó identitást. A nyelvtudományban (bár eddig nincs bizonyítva) nem látszik bizonyíthatatlannak az a feltevés, amely szerint az indoeurópai és az iráni nyelvcsalád közös elődje volt a hurri nyelv, s ez is magyarázhatja azt, hogy a romák nyelve indoeurópai; a babiloni fogság idején a hurri nép környezetében éltek, s azt a nyelvet vették át, amelyből a későbbi indoeurópai nyelvek eredtek.

otthonukból, Egyiptomból (esetleg Kis-Egyiptomból),⁵ s ezért – illetőleg mert „néhány évre kényszerből hitüktől el is tántorodtak” – most évekig zarándokolniuk kell. A kiállító hatalmasság (császár, pápa, egyházi méltóság, főúr) utasítja alattvalóit, hogy viseltessenek jóindulattal a dokumentum felmutatója – a romacsapat vezetője, aki rendszerint „egyiptomi herceg” vagy hasonló rangú személy – iránt, támogassák őt és kíséretét. A csoportok ennek megfelelően „aegiptus”-nak („egyiptomi”-nak) mondták magukat. Innen ered a latin szó több nyelvben eltorzított változatára visszavezethető elnevezésük is, mint például az angol „gipsy” vagy a francia „gítans”.

A következő két évtizedben a menlevelekkel és ajánlólevelekkel felszerelt különféle kis-egyiptomi főrendek által vezetett, nem egyszer többszáz főnyi roma csoportok bekalandozták Németországot, Franciaországot, a Németalföldet, Svájcot, Olaszországot, Spanyolországot, Lengyelországot, a Baltikumot, sőt eljutottak a brit szigetekre is. Ezekről az eseményekről számos egykorú dokumentum tanúskodik. Egy ideig jelentős adományokra tettek ugyan szert, ám annak is nyoma maradt, hogy volt, ahol hírük megelőzte őket, s bár részesültek adományban, nem engedték be őket a településre. Egyre inkább tolvaj hírébe keveredtek, mai szakkifejezéssel élve „trükkös lopásokra” vetemedtek. Így 1440 után jórészt megfordult a széljárás Nyugat-Európában: az idegen kultúrájú, agrártermelésben járatlan népet, amely ráadásul enyves kezű hírében állt, egymás után utasították – sőt olykor kegyetlen eszközökkel üzték – ki mindenhol, később pedig évszázadokig kíméletlenül üldözték. Egyes törzsek a mediterrán térségben tudtak megkapaszkodni, zömük pedig Közép- és Kelet-Európába húzódott vissza.

A romák magyarországi történetének vázlata

A magyarországi romák a nyugat-európai roma kalandozás idején kedvezőbb helyzetben voltak kortársaiknál. Mátyás király uralkodása (1456–1490) és a Jagellók alatt – mivel a fémmegmunkálásban, fegyverkészítésben járatosak voltak – királyi jobbágyoknak minősültek, akiket csak az uralkodó engedélyével volt szabad magánföldre telepíteni vagy magánszemélyeknek alkalmaznia. A 15–17. században, a török hódoltság korában az úgynevezett királyi Magyarországon sem érvényesültek azok a törvények, amelyek alapján a Habsburg Birodalom más országaiban üldözték őket. Itt a földesurak a bevált roma jobbágyokat megtartották, sőt Thurzó György nádorispán 1616-ban például „Franciscus vajdának és kompániájának”, akik kovácsként katonai szolgálatban álltak, olyan menlevelet adott, amelyben kötelezte a földbirtokosokat és a hatóságokat, hogy engedjék nekik mesterségük gyakorlását az uralmuk alatt lévő területeken.

Az állandósuló háborúskodás miatt az erősítési és építési munka, a fegyvergyártás és -karbantartás, a lókereskedés, a kovácsolás és a postaszolgálat sok munkaalkalmat teremtett. Ezek akkoriban az ország szempontjából is fontos tevékenységnek számítottak, így Szapolyai János – miután király lett – 1538-ban visszaállította a romák régebbi szabadságjogait, és egészen a 18. század elejéig egyes cigány csoportok privilégi-

5 Kis-Egyiptomnak akkoriban a Peloponnészoszi-félsziget délnyugati részén lévő, s a szentföldi zarándokútvonal fontos állomása – Modon város kikötője – melletti, kb. 200 kunyhóból álló cigánytelepet neveztek, vö. Fraser uo. 58.

umokat is kaptak. A 16. századra vált szokássá az is, hogy a hatóságok a romák közül valakit – akit azután „egregius”, azaz „dicső” címmel ruháztak fel – vezetőnek jelöltek ki, s ezeket később vajdának nevezték. A roma kompániákat – szolgáltatásaik megszerzése érdekében – számos földesúr is igyekezett letelepíteni. Sok cigány családi közösség a biztosabb megélhetés érdekében ekkortájt adta fel vándorló életmódját. A törökök kiűzése, majd a Rákóczi-szabadságharc leverése után azonban az elnéptelenedett területekre a Habsburg Birodalom más tartományaiból földműveseket, állattenyésztőket, iparosokat és kereskedőket telepítettek be, és ennek folytán a 18. században a cigányság hagyományos tevékenysége jórészt feleslegessé vált, ami a sorsukban lényeges fordulatot hozott.

Mária Terézia (1740–1780) és II. József (1780–1790) a felvilágosult abszolútizmus jegyében foglalkozott a cigánykérdéssel. Ezzel vette kezdetét a cigányok erőszakos integrálása és asszimilálása. A császárnő 1761. november 13-i rendeletében („Regulatio Ciganorum”) megtiltotta a „cigány” szó használatát, és kötelezővé tette a „Neubauer” (szó szerint fordítva: „újparaszt”) elnevezés alkalmazását. 1767. november 27-én megtiltotta a cigányok egymás közti házasságát, és elrendelte az „újparasztok” félévenkénti összeírását, továbbá büntetés terhével megtiltotta a döghúsevést. További rendeletei előírták, hogy a cigánygyerekeket el kell venni a szüleiktől, és más családnál polgári nevelésben kell részesíteni őket. Az asszimilálás érdekében megtiltotta azt is, hogy vajdát válasszanak, lovat tartsanak, és vándorló életmódot folytassanak. A cigányok nem kaptak útlevelet, tilos volt számukra a hagyományos öltözködés. Erdélyben kormányrendelet írta elő azt is, hogy a cigányok csak a falvak végén állíthatják fel a sátraikat.

Talán e rendelkezések irányították a romákra annak a szepességi evangélikus lelkésznek, Augustini Sámuelnek a figyelmét, aki a „Wiener Anzeiger” című bécsi újságban 1775–1776 folyamán negyven cikkből álló sorozatban közölt részletekbe menő leírást a magyarországi és erdélyi romák életmódjáról és sajátosságairól. Összegezve: annak a véleményének adott hangot, hogy hagyományos életmódjuk és szokásrendjük ellenkezik a szervezett társadalom szabályaival, és a hiba a neveletésükben van, a szülők mértéktelen szeretetet tanúsítanak a gyermekeik iránt, de nem szorgalmazzák az oktatásukat, holott türeklépességük miatt a hadviselésben, egyébként pedig akár a mezőgazdaságban, akár a kézművességben hasznossá lehetnének.

II. József császár – a „kalapos király” – figyelmét az az újsághír irányította rá a cigánykérdésre, miszerint a Hont vármegyei törvényszék ítélete alapján 1782. augusztus 21-én vagy 24-én három cigány férfit felnégyeltek, hatot kerékbe törtek, tizenötöt felakasztottak, valamint tizenhét cigány nőt lefejeztek rablógyilkosságok és emberevés miatt, amit – az ítélet szerint – két évtized alatt követtek el.⁶ Vizsgálatot rendelt el, majd tartományai közül Magyarországot a cigány asszimiláció kísérleti terepévé tette. Ő földművelésre akarta szoktatni a nomád népet, és vallásos nevelést akart adni nekik. A cigányul beszélőket 1783 után büntetéssel is fenyegette. Az erőszakos asszimiláció annyiban sikeresnek bizonyult, hogy a 19–20. század során a több száz éve betelepült

6 Az eset legutóbbi feldolgozását lásd Mezey (2008). A per koncepció volt, számos törvényteleniséggel, köztük az akkor már tilos kínvallatással és a király kegyelmezési jogának semmibevevételével.

cigányság nagy többsége jórészt feladta évszázados szokásait és kultúráját, sőt elfelejtette anyanyelvét is, és betagozódott a magyar társadalomba. Jelentős hányaduk megélhetését a kovács, a szegkovács, a fafaragó és a vályogvető foglalkozás biztosította. Ez a 19. század végén – a családtagokat is beleszámítva – mintegy százezer romának nyújtott megélhetést. A legtöbben azonban a zene révén lehetőséget kaptak a társadalmi felemelkedésre is: 1893-ban mintegy 17 ezer muzsikus cigányt regisztráltak Magyarországon.

Mint ismeretes, II. József a halálos ágyán visszavonta összes rendelkezését. A Mária Terézia rendeletében megtiltott „cigány” népnév ugyan a tilalom ellenére fennmaradt, de az uralkodónő által helyette kötelezővé tett „újparaszt,” „újmagyar” elnevezés sem tűnt el nyomtalanul. Még ma is használják, elsősorban vidéken: „újmagyarnak” nevezik azt, akinek az egyik szülője magyar, a másik roma.

A Habsburgok magyarországi ágában a 19. század folyamán is élt az érdeklődés a romák iránt. József nádor nyolcadszülött fia, József Károly Lajos (1833–1905) – az ifjabb József – főherceg nagy érdeklődést tanúsított a romani nyelv és a romák szokásai iránt, továbbá vonzalmat érzett a roma zene iránt. Magyarul írta meg „Czigány nyelvtan” címmel a romani nyelv több európai dialektusára alapozott átfogó tankönyvét, amely 1888-ban jelent meg, és vagyonából jelentős összegeket áldozott arra, hogy – négy kisebb roma kolónia támogatásán túl – alcúti birtokán egy nagyobb cigánykolóniát hozzon létre, ahol a letelepülőknek házakat, a földjein munkát, gyermekeiknek pedig a számukra alapított speciális iskolában tanulási lehetőséget adott. Haláláig a kolónia lakói rendezett életet éltek, később azonban szétszóródtak.⁷

Az sem széles körben ismert tény, hogy Magyarország mai roma népességének elődei több bevándorlási hullámban és más környezetből érkeztek. Ennek tulajdonítható, hogy a nyelvi és kulturális hagyományok terén jól körvonalazható csoportjaik különböztethetők meg. Minderről keveset tudunk; voltaképpen csak a 19–20. századi vándorlásokról vannak többé-kevésbé megbízható ismereteink.

A magyarországi roma népesség megoszlása⁸

A 3200-ból 2000 magyarországi településen élnek romák, a megoszlást tekintve többségük az észak-magyarországi, észak-alföldi régióban. Az 1970-es évekhez viszonyítva jelentősen megnőtt a városlakók aránya, de 60 százalékuk – és azon belül is a leghátrányosabb helyzetűek – ma is a kisközségekben laknak. A legnagyobb, mintegy 2/3-nyi csoportot a magyar nyelvű cigányok, a romungrók alkotják, akik magyarnak és cigánynak vallják magukat, magyar nyelven beszélnek, bár nagyjából 30 százalékuk lovari nyelven is tud. Ők a 15. században betelepült romák (a paibánók) azon csoportjának mai utódai, amely Mária Terézia rendelkezéseinek engedelmességgel áttért a magyar nyelv használatára, bár eredeti nyelvük számos szavát megőrizték. Ez azután hatással volt a magyar nyelv alakulására is: a mai magyar szleng számos szava a roma nyelvből

⁷ Fraser uo. 195.

⁸ Az ezen alcímben szereplő adatok nagy része Vajó Sándor kéziratosa irásából származik, lásd Vajó (2014).

származik. Egyik jellemző hagyományos mesterségük a cigányzenekarokban való zenélés (muzsikus cigányok), a másik a régiség-, ékszer- és használtcikk-kereskedelem. Romungrók ma az ország szinte minden jelentősebb településén, sőt a Kárpát-medence határainkon túli több magyarlakta vidékén (Szlovákia, Székelyföld) is élnek. Jórészt integrálódtak a magyar társadalomba. Külföldön nemzetiségüket illetően magyarnak, szülőföldjükön viszont általában romának vagy cigánynak vallják magukat, és elhatárolódnak a gádzsóktól.

Kárpáti cigányoknak ma azokat nevezik, akik a 15. században betelepült romáknak olyan 18. századi utódaitól származnak, akik nem tartottak a romungrókkal, hanem megmaradtak a hagyományos nyelv és szokások mellett. Ők ma is a roma nyelv kárpáti cigány dialektusát beszélik, bár önmagukat romungróknak nevezik. Többségük ma Szlovákia és Csehország, valamint a délszláv országok területén él. Magyarországon csak néhány közösségük található Nógrád megyében, Budapest környékén (Piliscsában, Csobánkán) és a Dunántúl egyes településein. Hagyományosan muzsikusok, szegkovácsok és vályogvetők voltak. A „kárpáti cigány” nevet a 19. század végén kezdték használni a nyelvészek. A magyar szleng cigány eredetű jövevényszavai – pl. *csaj* (lány), *csávó* (fiú), *manus* (ember), *vakerál* (beszél), *skerál* (szalad), *bazsevál* (zenél), *csóró* (szegény), *baró* (nagy), *benga* (ördög), *kéro* (ház), *séro* (fej), *putri*, *rajkó*, *purde* (gyermek), *lóvé* (pénz), *kaja* (étel), *pia* (ital), *dzsuva* (kosz), *ácsi* (állj) – ebből a dialektusból erednek.

A szintók azoknak a romáknak a leszármazottai, akik német nyelvterületen telepedtek meg. Mind kulturálisan, mind nyelvi szempontból nagyon közel állnak a kárpáti cigányokhoz, de a korábbi német nyelvi környezet folytán – a kárpáti cigány dialektustól eltérően – számos német eredetű szót és nyelvtani elemet használnak. A csoport tagjai önmagukat szintónak vagy szintó romának („sinto rom”) nevezik. Magyarországon általában csak ideiglenesen – mint vándorcirkuszosok – tartózkodnak, többségük nyugat-európai országok (például Németország, Olaszország) polgára. Lakhelyük rendszerint a lakóocsi, amelyben utaznak. Egy kisebb csoportjuk a második világháború után letelepült Magyarországon. Ők körhintás, céllövöldés mutatványosokként járnak az országot.

Az eddig tárgyalt csoportoktól eltérően az oláh cigányoknak tíz-tizenkét egymástól kulturálisan és nyelvjárás-változat szerint is elkülönülő csoportjuk van. Ezek valamennyien a román (oláh) fejedelemségekből érkeztek Magyarországra a 19. században – miután 1856 és 1864 között már ott is mindenütt eltörölték a rabszolgaság intézményét –, és a roma nyelv különböző oláh cigány nyelvjárásait beszélik. Nálunk használatos elnevezéseik hagyományosan egy-egy mesterség művelőit jelentették: a lovarik például lókereskedéssel, a kelderások üstfoltozással, a csurarik szitakészítéssel foglalkoztak, míg a Balkán irányába vándorló csoportjaik elnevezése többnyire úti céljukra utalt.

Az „oláh cigány” kifejezés inkább a történeti és nyelvi rokonság alapján használt összefoglaló név. Önmagukat romának (saját nyelvükön „rom”-nak) nevezik. Magyarország minden részén megtalálhatók, ám az „oláh cigány” kifejezés a romák körében – mint jelző – pejoratív; senki sem ismeri el magára érvényesnek, és általában haragosaikra alkalmazzák.

A szóban forgó csoportba tartoznak a beások. Anyanyelvük archaikus dialektusú román. Önmagukat beásnak vagy cigánynak nevezik, a „roma” megjelölést kifejezetten elutasítják. Fő foglalkozásuk a famegmunkálás (fakanál, teknő stb. készítése) volt. A hagyományos mesterségek kiszorítása óta többnyire mezőgazdasági segédmunkások lettek, illetve – a férfiak – az építőiparban dolgoztak. Három fő csoportjuk van: az árgyelánok leginkább Somogy, Tolna és Baranya megye területén élnek, ahol ők alkotják a roma népesség zömét. Tipikus vezetékneveik a Bogdán, Ignác, Kalányos és Orsós. A muncsánok Alsószentmártonban és környékén találhatók, gyakori vezetéknevük: Csinos, Morás. Végül a ticsánok leginkább Füzesabonyban, Tiszafüreden és általánosságban az Észak-Alföldön laknak. Gyakran román hangzású neveket – Nyerlucz, Serbán, Lingurár – viselnek. A ticsánok mára többnyire tehetős – olykor kifejezetten jómódú – kereskedőkké lettek. A Hortobágyon át Debrecenbe vezető 33-as úton sűrűn látható kosár- és üstáros cigányok kivétel nélkül e közösséghez tartoznak.

A magyarországi román cigányok kis lélekszámú csoportot alkotnak, a román határ mentén, néhány román lakta faluban, például Méhkeréken, Kétegyházán, Elek községben élnek. Anyanyelvük a román köznyelv (és nem annak a beások által használt archaikus változata). Gyakran jönnek át román cigányok Romániából is Magyarországra; közülük kerülnek ki a magyarországi városokban kolduló roma asszonyok és gyerekek, a férfiak pedig különböző portékákkal próbálnak házalni. Önmagukat általában románoknak mondják.

A gáborcigányok (kalapos gáborok) elnevezésüket a vezetéknevükről kapták. Erdélyből, a Nyárad menti falvakból származnak. Úgy tartják, hogy nevüket Bethlen Gábor fejedelem adta. Jellemző viseletük a férfiaknál a széles karimájú, fekete kalap és a hatalmas bajusz, a nőknél pedig a földig érő, színes rakott szoknya és kendő, illetőleg a lányoknál a két varkocsba fonott haj, piros szalaggal. A többségük beszél magyarul, románul és cigányul is. Közülük került ki 1848–49-ben a híres ágyúöntő, Gábor Áron. Hagyományaikat híven őrzik, házasságot is csak a gábor csoporton belül kötnek. A gyerekeket már nagyon fiatalon – a fiúkat kb. 15, a lányokat kb. 13–14 évesen – kiházásítják. Jellemző foglalkozásuk a tetőfedés és az egyéb bádogos munkák, de napjainkban már inkább kereskedelemmel foglalkoznak Európa szerte, és általában jómódban élnek. Sokat utaznak, de a jelentős társadalmi eseményekre hazatérnek Erdélybe. Vallásukat tekintve többségben adventisták.

A magyar–cigány együttélése

A romák ősei több évszázados vándorlásuk során számos, a társadalmi fejlődés különböző fokán lévő néppel érintkeztek, különböző államok területén időztek hosszabb-rövidebb ideig, de mindenütt idegenek vették őket körül. Ez a helyzet nem zárta ugyan ki az *egyéni* egérukat (vagyis egyes személyek, családok kiválását és a többségi társadalomba való beilleszkedését), de értelemszerűen erősítette a „saját” csoporton belüli kohéziót, a „*mitudat*”-ot, hozzájárulva a hagyományok, szokások megőrzéséhez. Mindez azzal járt, hogy a cigányság szociológiai értelemben, vagyis a társadalomban elfoglalt

helye szerint évszázadokon (azaz generációk sokaságán) át úgynevezett peremhelyzetben élt. Többségük megélhetést biztosító tevékenysége szinte sohasem illeszkedett be az adott kor jellegadó, tipikus munkamegosztási rendszerébe, hanem mindig annak „réseiben” helyezkedett el, igen gyakran olyan munkafajtákban, amelyeket a társadalom többségi része „rangon alulinak” tartott.

Ez szükségképpen alakította ki az éppen adott lehetőségek kihasználásának készségét: azzal kell foglalkozni, amivel éppen lehet, azzal kell kereskedni, amire éppen van fizetőképes kereslet. A roma kultúrában a *tevékenységre való szocializáció* (sok generáció óta) többek között éppen ezt a készséget közvetíti. Ám ezek a „rések”, mivel nincsenek benne a társadalmi munkamegosztás domináns rendszerében, többnyire szabályozatlanok, ezért esetenként nem könnyű eldönteni, hogy a törvényes szabályozás értelmében megengedettek-e, vagy csak eltűrtek, sőt esetleg éppen tiltottak.⁹ Mindez érvényes maradt azokra a roma csoportokra is, amelyek a 15. században letelepedtek hazánkban, vagy tovább vándoroltak Nyugat-Európába. E stratégia azonban ott – lévén az ottani társadalom fejlettebb, a viszonyok konszolidáltabbak – néhány évtized elteltével katasztrófát hozott mindazokra, és késői utódaikra is, akiket – attól függetlenül, hogy egyáltalán léteztek-e, és hogy hol tartózkodtak a tényleges konfliktusok idején – azonosítani lehetett mint a kérdéses népcsoport tagjait vagy leszármazottait. Akkoriban ugyanis ott már letelepült népek éltek. Ezek körében a periferikus „réslet” hosszú távon fenntarthatatlannak bizonyult.

A kóborlás, a munkamegosztásba nem illeszkedő, marginális megélhetési források keresése, a természeti és társadalmi környezet kiélése, az etnikai kultúra és a szegénységkultúra jellegzetes átfedése összekötötte, és a többségi társadalom számára azonosíthatóvá tette azokat a csoportokat, amelyeket később átfogóan „cigányoknak” kezdtek nevezni, és akiktől Európa-szerte – a történelmi dokumentumok fényében nem is ok nélkül – félték. A domináns normarendszert sértő eseményekről hiteles dokumentumok tanúskodtak, a megbélyegző hír csak ezt általánosította, az ellenséges bánásmód igénye pedig mindennek szokványos következménye volt. A romák szájáról szájra terjedő rossz híre az évtizedek, sőt évszázadok során eljutott oda is, ahol nem is éltek, és az *ismeretlen romák* iránti bizalmatlanság felkeltésére ott is alkalmasak voltak, ahol az *ismerős romák* hasonló ellenérzésekre nem adtak okot.

A 18. századtól a 20. század első harmadáig több hullámban állami kényszerintegrációs intézkedések terelték a népességnek ezt a részét a társadalmi beilleszkedés felé, és ez a folyamat számos eredménnyel járt. A cigányság tagjainak egy része szinte egész Európában – így hazánkban is – fokozatosan bekapcsolódott a társadalmi és gazdasági értékcserebe. A kényszerintegráció eredményeként a 19. század második fele és a 20. század első harmada volt az az időszak, amikor a még mozgásban lévő romák – hazánkban főként a román fejedelemségekből érkezett vándorcigány csoportok – is letelepedni kényszerültek, és zömük a 20. század második felében – a „szocialista iparosítás” idején – besorozódott a képzetlen ipari bérmunkások hadába.

9 Elhangzott a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Karán 2013. május 8-án, „A cigánybűnözés fogalmának evolúciója” címmel rendezett konferencián, lásd Bánlaky (2013).

Sokan az említett időszak kezdetén a szerző-mozgó kiskereskedelem, kismesterségek és alkalmi, napszámos majd rendszeres munkák révén szerencsés esetben egyre inkább integrálódtak, majd asszimilálódtak, és megszűntek cigánynak lenni. A többségiek – és ők maguk is – megfélelkeztek cigány származásukról. Nem kevesen a szórakoztatóiparban elfoglalt helyük révén indultak el ezen az úton, és mint hivatásos zenészek integrálódtak vagy – nem ritkán nemzetközileg elismert művészekként – asszimilálódtak.¹⁰ Ezt a folyamatot zavarta meg nálunk a 19. század második felében a romániai rabszolgaság megszűnéséhez kapcsolódó magyarországi roma bevándorlási hullám, amely a már régóta itt élő, jelentős részben viszonylag integrálódott roma népességtől erősen eltérő kultúrájú és életmódot folytató, vándorcigánynak nevezett tömeg beáramlásával járt. Ennek hatására rendelték el az ország cigány lakosságának összeírását. A hazai cigány népesség történetének egyik legfontosabb dokumentuma – az 1893. évi összeírás – szerint 208 ezer főnyi népességet regisztráltak az (akkori) országban.

A társadalomba beilleszkedni igyekvők integrációja azonban távolról sem mindig volt sikeres. Különösen a rendszerváltozás időszakában vált nyilvánvalóvá, hogy az integrálódás nem volt elég mélyreható és tartós, nem eredményezett tömegesen sem újfajta magatartásmintákat, sem emelkedő pályáíveket. Az akkor lezajlott gazdasági struktúraváltás visszalökte a társadalom belsőbb körei felé araszoló cigányok túlnyomó hányadát a régi nyomorba, sőt több nemzedékre tartósította azt, immár a kiút szinte minden reménye nélkül.

Az előítéletekről

Az *előítélet* az emberi megismerés természetes tudáspótló, ismeretkiegészítő eszköze, amely segít eligazodni a még nem ismert emberi és társadalmi viszonylatokban. Jelentkezhet azonban valamely személlyel, dologgal vagy egyéb jelenséggel szemben érzett idegenkedő vagy ellenséges érzelmi beállítódás (attitűd) formájában is. Személyek viszonylatában az alapja többnyire pusztán az, hogy az illető egy adott csoporthoz tartozik, és ennek következtében feltételezik róla, hogy a csoportnak tulajdonított negatív tulajdonságokkal ő is rendelkezik. Az előítélet jelenségének legfontosabb mozzanata az érzelmi síkon kialakuló, előzetes megismerés nélküli, felületes, benyomások alapján szerveződő ítélethozatal a csoport vagy a csoporthoz tartozó egyén tulajdonságaira és társadalmi státuszára vonatkozóan. Az előítéletek nem egyszer megbízhatatlan, származékos ismeretek, szóbeszéd nyomán keletkeznek, de ellenállnak a tapasztalatnak és a józan megfontolásoknak, és akkor is ragaszkodunk hozzájuk, ha ezek az előítélet érvényét cáfolják.¹¹

A romák az előítéletek könnyű céltáblái lettek, hiszen küllemükben, nyelvükben, szokásaikban és életmódjukban szembeszökően eltértek a lakosság többségétől, és kölcsönösen nem ismerték egymás szokásait és gondolkodásmódját. A velük kapcsolatos előítéletek régen kialakultak, és – sajnos – napjainkra nagyon felerősödtek. A 19.

¹⁰ Vö. Póczik (1999) – különösen a történeti fejezetek.

¹¹ Vö. Allport (1977) 34.

század második és a 20. század első felében a rendészeti és járványügyi rendeletek elsősorban a vándor életmódot folytató csoportok tagjainak „kordában tartását” szolgálták, de 1944 tavaszától a cigánykérdés megoldása már valóságos népirtásba torkollott. A kutatások legalább 5000-re teszik a roma holokausztban elpusztítottak számát, de vannak becslések 30 ezer áldozatról is.

Az 1945–1948 közötti demokratikus időszak nem kevés előnyös változást is hozott a cigányságnak a többségi társadalomhoz való viszonyában – például állampolgári jogokat adott, amiről korábban szó sem eshetett –, de gazdasági téren rontotta a helyzetét. Korábban sokak megélhetése származott mezőgazdasági munkából, és mivel zömük kimaradt a földreformból is, a nagybirtokok felosztása számukra gyakorlatilag csak sok munkalehetőség elvesztését jelentette. Az újjáépítés, majd az erőltetett iparosítás idején foglalkoztatottságuk javult, bár túlnyomó többségük csak segédmunkához jutott.¹²

1957-ben megszerveződött a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége azzal a céllal, hogy megteremti, illetve megújítja a cigány irodalmat, a zenét és más művészeteket, és segít megőrizni az ősi nyelvet. Alapító okiratában feladatként szerepelt a munkahelyteremtés, az iskoláztatási és az egészségügyi viszonyok, valamint az általános életkörülmények javítása is. Mindez a nemzetiségi státus megteremtését célozta, de a törekvéseket nem sikerült érvényesíteni. Az MSZMP 1961-ben úgy döntött, hogy „[a] cigánylakosság felé irányuló politikában abból az elvből kell kiindulni, hogy bizonyos néprajzi sajátossága ellenére sem alkot nemzetiségi csoportot.” „Sokan nemzetiségi kérdésként fogják fel, és javasolják a »cigány nyelv« fejlesztését, cigány nyelvű iskolák, kollégiumok, termelőszövetkezetek stb. létesítését. Ezek a nézetek nemcsak tévesek, de károsak is, mivel konzerválják a cigányok különélését és lassítják a társadalomba való beilleszkedésüket.” A határozat tehát a kommunista párt asszimilációs törekvését szociális válságkezelésnek tüntette fel. Ez a MCKSz sorsát megpecsételte.

Az 1971-ben, a cigányok életkörülményeire vonatkozóan végzett országos kutatás megbízható adatokat szolgáltatott – első ízben magyarországi letelepedésük óta. Eszerint 320 ezer roma élt Magyarországon. 71 százalékuk anyanyelve volt magyar, 21 százalékuké cigány és nem egészen 8 százalékuké román. Kétharmaduk élt a községek és városok szélén található telepeken. Az 1950-es és 1960-as évek iparosításának hatására 1971-re a munkaképes korú cigány férfiak körében 85 százalék volt a foglalkoztatottak aránya.

A politikai döntés nyomán felgyorsult ugyan a telepek felszámolása, de megint csak szegregált településrészek jöttek létre, s a nyolcvanas években ez is lelassult, majd végleg megszűnt az állami lakásépítés. Így a lakásproblémák érdemben megoldatlanok maradtak. Az viszont új feszültségeket gerjesztett, hogy a romák az általában kritikus lakáshelyzetben *másoknál kedvezőbb feltételekkel* jutottak (bár csökkent komfortfokozatú) lakásokhoz, és az is, hogy (nem is teljesen alaptalanul) elterjedt a hír: sokuk a soha nem látott, ismeretlen rendeltetésű berendezési elemeket tartalmazó lakást nem megfelelően használta, nem óvta vagy megrongálta, tönkretette.

¹² E megállapításban és az alfejezet további részében, valamint a következő alfejezetben szereplő tényszerű adatok nagy részének forrása szintén Vajó (2014).

1971-ben a cigánygyerekeknek kb. 60 százaléka járt óvodába, 50 százaléka már elvégezte az általános iskolát, egyre többen tanultak szakmát, és nőtt a középiskolába járók száma is. Gyakran azonban külön osztályokban tanították vagy (értelmi) fogyatékosra hivatkozva gyógypedagógiai oktatásban részesítették őket. Mégis kifordult a cigány értelmiség első generációja is. Ennek tagjai később főként a művészetek és a népművelés terén érték el sikereiket. E kedvező változások mellett tovább éltek a nyílt és rejtett előítéletek is. A tömegtájékoztatásból nem tűnt el a „munkakerülő-bűnöző roma” sztereotípiája, és az 1980-as években megjelent Magyarországon is a szkinheadmozgalom. „Bőrfejű” bandák Budapesten falfirkákkal szították az indulatokat, cigánygyűlöletre uszítottak, és számos esetben támadtak meg romákat vagy – bőrszínük alapján – romának vélt embereket.¹³

Az ingatag alapokon nyugvó felemelkedés a rendszerváltozás során összeomlott. A privatizáció idején többnyire a szakképzetlen segédmunkásként foglalkoztatott cigányok váltak először fölöslegessé, és nem sok idő kellett ahhoz, hogy a roma családok többsége az évtizedekkel korábbi szintre süllyedjen, hiszen képzetlenségük miatt egyre csökkent az esélyük a munkavállalásra. A többségi társadalomban is egyre erősödtek a velük szemben táplált előítéletek, és ezek az ezredforduló táján már politikai megfogalmazást, sőt szervezetszerű háttérrel is nyertek, a mindennapokban pedig megszorodtak a diszkriminációs jelenségek az oktatás, a foglalkoztatás, a lakáshoz jutás terén. Olyan szervezetek is megjelentek, amelyek rendszeres támadások célpontjává tették a magyarországi cigányságot. Másfelől viszont a rendszerváltozás utáni időre tehető a cigányság politikai öntudatának kibontakozása is. A rendszerváltást követő első parlamenti ciklusban három olyan képviselő ült az országgyűlésben, aki nyíltan vállalta roma származását. Reményt keltően megszorodtak a cigányság civilszervezetei is: 1991 végére már 96 bejegyzett szervezetet tartottak nyilván, s noha működésüket gyakran hátráltatták anyagi nehézségek, 2001-ben a roma civilszervezetek száma 260-ra növekedett. Így érthető, hogy a roma–magyar viszonyban tapasztalható feszültségek a felszínen is kifejezettebben jelentek meg.

Kormányzati politikai törekvések

A rendszerváltás után az első ciklus parlamentje túlnyomó többséggel elfogadta a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvényt, amely a magyarországi cigányságot a történelem során először ismerte el kisebbségnek, azaz államalkotó tényezőnek. Az alkotmányban és a törvényekben kimondott teljes jogegyenlőség gyakorlati érvényesítése azonban nem ment zökkenőmentesen.

A kormány már 1990-ben létrehozta a *Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatalt* (NEKH) mint új országos közigazgatási szervet, a kisebbségi politika elvi megalapozására és koordinálására, a kisebbségpolitikai kormánydöntések előkészítésére, a kisebbségek

¹³ A falfirkák látványáról – mint budapesti lakos – magánemberként, tapasztalatból, a támadásokról mint ügyész, s később a büntetőjogi szakterületet felügyelő, hivatalban lévő fővárosi főügyészhelyettes, a bűnügyekből szereztem tudomást, lásd erről részletesebben „A skinhead-ügyek és a Btk. 156. §-a” című írásomat.

helyzetének folyamatos figyelemmel kísérésére, ezzel kapcsolatos elemzések készítésére, valamint a kisebbségekkel való kapcsolattartásra. E hivatalban 1998-tól egy elnökhelyettes koordinálta a romaügyeket. Így tehát közjogi szinten viszonylag gyorsan létrejött egy olyan intézmény- és szabályrendszer, amely lehetővé tette volna azt, hogy a kisebbségi népcsoportok – köztük a romák – sajátos problémáira az érintettek aktív részvételével, valóban demokratikus alapokon és módszerekkel keressék az állam segítségét is igénylő megoldásokat. A törvény eredeti koncepciója szerint a kisebbségi népcsoport sajátos érdekeinek megfogalmazásában és lehetőleg érvényesítésében kulcsfontosságú szerep hárult volna a területi alapokon szerveződött kisebbségi önkormányzatokra, amelyek egyébként széles körű jogokat kaptak.

Ez a koncepció – kezdetben úgy tűnt – működött is. Az ezredforduló után volt időszak, amikor a roma fiatalok 90 százaléka végezte el az általános iskolát, és a végzettek 85 százaléka továbbtanult valamilyen középfokú tanintézetben. 9-ről 15 százalékra nőtt az érettségit adó középfokú intézményekben tanuló roma diákok aránya, bár panasz tárgya volt, hogy nagy részük olyan szakmákban szerezhetett képesítést, amelyekben kicsi volt az esély az elhelyezkedésre, és nagy lemaradást mutatott az, hogy a cigány népességnek csupán mintegy 0,3 százaléka szerzett főiskolai vagy egyetemi diplomát. A roma fiatalok tanulását az Oktatási Minisztérium, valamint a nemzeti és etnikai kisebbségeket támogató közalapítványok ösztöndíjrendszerrel segítették, 2003-ban pedig 19 ezer roma fiatal kapott tanulmányi ösztöndíjat.

A romák esélyegyenlőségét megalapozó óvodai nevelés és iskolai oktatás eredményessége nagyban függ a pedagógusképzés és továbbképzés szakmai minőségétől. Az oktatási tárca támogatásával több felsőoktatási intézményben tanszéki, szakkollégiumi vagy önálló program keretében bevezették a romológia ismeretek oktatását. A roma civilszervezetek, jogvédő szervezetek – a Magyarországi Cigány Szervezetek Fóruma, a Cigány Szervezetek Országos Szövetsége, a Roma Polgárjogi Alapítvány, a Roma Parlament és a Lungo Drom – aktív szereplőivé váltak a belpolitikának is. A kormányzati, közalapítványi és EU-s támogatásoknak köszönhetően kiépülőben volt a Cigány Közösségi Házak rendszere, és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, illetve a Kisebbségekért Közalapítvány pályázati forrásokkal támogatta a roma szervezetek és kisebbségi önkormányzatok kulturális, hagyományőrző és művészeti programjait és rendezvényeit. A roma közösségi házak internetes hálózatba kapcsolása a www.romacentrum.hu honlap elindításával részben meg is valósult. 2003-ban beindult a romaweb, amellyel az állampolgárok folyamatos és naprakész tájékoztatása, valamint a cigány kisebbségi önkormányzatok, roma szervezetek, kormányzati és társadalmi szervezetek közötti folyamatos és kölcsönös információáramlás valósul meg.

Mára a tapasztalatok napvilágra hozták a szabályozás számos olyan hibáját is, amelyet ki kellene küszöbölni, ám a gondok fő forrása mégsem a törvény hiányosságaiban keresendő, hanem abban, hogy a pártpolitikai ellentétek ellenségeskedéssé fajultak, kiéleződtek, és az ellenséges politikai táborok mindegyike módot talált a roma–magyar együttélésben jelentkező feszültségek kiaknázására. A romák szavazatainak megszerzése cél lett, a romaellenes indulatok felkorbácsolása politikai eszközzel szolgált, és a

többségi társadalmat megosztó politikai törésvonal a kisebbségen – így a roma civil-szervezeteken – belül is folytatódott, és a roma népesség szintén két táborra szakadt.

Sajátosan árnyalta ezt a folyamatot az, hogy a roma hagyományok szerint mindmáig erőteljesen érvényesülnek a több nemzedékre visszamenőleg számon tartott családi, rokonsági kötelékek. A roma kisebbségi önkormányzatok választási küzdelmei, majd a megválasztott önkormányzati testületek működése így időnként vonzó és hálás témául szolgált a botrányokra éhes bulvársajtónak is – mint például a fővárosi roma önkormányzati testület meghíúsult megválasztása, vagy az, hogy nem romák választottak nem romákból roma önkormányzatot, s ez hosszan elhúzódó hangos botrányhoz vezetett –, s mindebben sokan többnyire csak az egyébként ismert klánok harcának visszfényét ismerték fel. Az első önkormányzati választások (1994–95) óta a roma kisebbségi önkormányzatok száma ciklusról ciklusra nőtt, és 2003-ban már az ország minden harmadik településén létrejött önkormányzati testület. A kisebbségek parlamenti képviselőinek intézményesítése viszont két évtizeden át csak ígéret maradt, bár egyéni képviselői választókerületekből vagy a pártok listáiról 1990 óta mindig jutottak be a parlamentbe roma származású politikusok, 2002-ben például négyen is.

Sajnálatos az is, hogy a költségvetés rendszerében nincs lehetőség a kisebbségi rádiós vagy televíziós csatornáknak, illetve programok folyamatos működtetésére. 2001-ben a Rádió[®] az ORTT kuratóriumának döntése értelmében kereskedelmi adóként hét évre szóló műsorszolgáltatási jogot kapott, de ez lejárt, s az adó működése megszűnt. Az írott roma sajtót a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány (MNEKK) úgy támogatja, hogy – mint legnagyobb kisebbségnek – több lap (Lungo Drom, Világunk, Amaro Drom, Kethano Drom) megjelenítésére nyújt lehetőséget. A helyi kisebbségi média és a kábeltelevíziós kisebbségi műsorok működtetésére és készítésére a közalapítvány pályázatot ír ki, a tapasztalatok szerint azonban ebben a rendszerben az igényeknek csupán a 10 százalékát tudja támogatni, s csak a közszolgálati televízió szolgáltat rendszeres magazinműsorokat.

Annak a szervezet- és intézményrendszernek tehát, amely – az elképzelések szerint – keretül szolgálhatott volna a roma népesség integrációjához, meg-megtorpant a fejlődése, kiegyensúlyozatlan és hiányos maradt a szerkezete, s a tapasztalatok azt mutatják, hogy az elmúlt két és fél évtizedben ez az integráció alig haladt előre. Ennek számos – szerteágazó – oka van, és nem is tartozik ide ezek részletezése. Annyi azonban bizonyosnak mondható, hogy az eltelt évek végletesen kiélezett politikai ellentéteinek és a gazdasági helyzet alakulásának jelentős ebben a szerepe.

Összegezve ezt a vázlatos áttekintést, avatott szociológusok szerint az 1940-es évek végéig Magyarországon a roma népesség helyzetét éles és merev szociális kirekesztettség jellemezte, amelyhez igen erős lakóhelyi szegregáció, valamint a romák többsége számára a munkaerőpiacon marginális helyzet társult. Ezt a szociológiában „*alsó kaszt típusú kirekesztettség*”-nek nevezik, amelyben az etnikai határok csaknem átjárhatatlanok. Kivételt csak a muzsikus cigányok csoportja képezett. Az 1940-es évek végétől – részben a téesszervezési hullámok, részben az iparosítás hatására – ez fokozatosan változott ugyan, de a romáknak többnyire csak alacsonyan kvalifikált – gyakran pisz-

kos, veszélyes vagy szezonális és a legrosszabbul fizetett – munkák jutottak, amelyek azonban mégis többé-kevésbé biztos megélhetést jelentettek, és lehetővé tettek egyfajta betagozódást a társadalom legaljára. A korábbi merev kirekesztettség valamelyest oldódott, az etnikai határok bizonyos mértékig átjárhatóvá váltak.

Az államszocialista periódus végére a romák már nem a társadalmi hierarchián kívül, hanem annak a legalján ugyan – hiszen az általuk végzett munkák voltak a legalacsonyabb presztízsűek, s a roma gyerekek jelentős hányada is szegregált körülmények között tanult –, de a társadalmon belül helyezkedtek el. Ezt a fajta kirekesztettséget a szociológusok „*alsó osztály*” típusúnak nevezik. Mindez azonban átmenetinek bizonyult. A rendszerváltozás a piacgazdaság kialakulásával, ez pedig azzal járt, hogy a „legalsó osztály” egyszerűen feleslegessé vált; semmilyen funkció nem jutott neki a társadalmi munkamegosztásnak a piacgazdasággal kialakuló új rendszerében. E jelenséget – amely hasonlít ahhoz, amit a nyugati világban mintegy két évtizeddel korábban, az ipar ottani átalakulása idején ugyancsak tapasztaltak – a szociológiában az „*underclass*” (társadalom alatti osztály) létrejöttének nevezték. Az addig vidéki lakhelyükről ingázó vagy az ipari központokat jelentő városokba költözött romák, akik munkahelyüket elveszítették, jövedelem híján visszakényszerültek a munkalehetőség nélküli – és többnyire gettósodó – falvakba.

A szociológiai vizsgálatok szerint a magyarországi roma népesség közel 40 százaléka az ezredforduló táján is *többszörösen kirekesztett* volt, 10–15 százaléka megindult a középosztályosodás útján, és az e két csoport közötti mintegy 50 százalék helyzete ingatag, köztes állapotba jutott. Azóta jelentős teret nyert a nyíltan romaellenes politikai hangvétel, amely a jelek szerint nem csekély visszhangra talált – főként a vidéken élő nem roma szegények körében, akik a többnyire munka és jövedelem nélküli romákban tényleges veszélyt látnak. Emellett az 1990-es évek kezdete óta egyre inkább előtérbe került az a törekvés is, hogy a városokból – és a prosperáló falusi településekről – a romákat mintegy „visszatereljék” a (gettósodó) kiserőfalvakba.

Ennek – új minőséget jelző – fejleménye „Miskolc gettófelszámolási programja”, amely nem csak a legszegényebbeket sújtja. Általában a romák, azaz – gazdasági helyzetüktől függetlenül – *minden roma* ellen irányul, és azzal a kockázattal jár, hogy a roma népesség többsége *ismét* faluszéli gettóban sínylődő kaszttá válik, azzal a különbséggel, hogy e falvakba szorulnak majd azok a romák is, akiknek sikerült jómódra jutniuk. A Csereháton, Borsod-Abaúj-Zemplén megye északi-északkeleti részén kezdenek összeérni a gettófalvak. Az ezredforduló táján mintegy hétszázezren éltek szociális, gazdasági és lakóhelyi értelemben tartósan kirekesztett körülmények között, s ezek 30 százaléka roma volt. Ma a létszámuk legalább egymillió – a romák aránya aligha csökkent közöttük.¹⁴

14 Lásd részletesebben Ladányi–Szelényi (2014); Czene (2014) 2.

Az úgynevezett „cigánybűnözés”-ről

E probléma jobb megértéséhez vissza kell utalni arra, ami a „Romák Nyugat-Európában” című alfejezetben olvasható. Az 1417 utáni kalandozás az európai romák későbbi nemzedékei számára katasztrofális következményekkel járt. Országok területéről kiutasították, kiűzték, majd kitiltották, több birodalomban pedig évszázadokig üldözték őket, s ennek folytán törvényes megélhetésre nem is nyílt lehetőségük, így pusztá létük fenntartásához is illegális jövedelemszerzésre kényszerültek. Ez újabb olaj volt a tűzre. Ám még ennél is súlyosabbnak tekinthető, hogy mindez Attila egykori hunjaihoz hasonló hírnévhez juttatta őket.¹⁵

A romákat ugyan elűzték, de a népi emlékezet – és számos hivatalos dokumentum – megőrizte sok olyan esemény leírását, amelyek utólag is érvként „igazolták” a legendákat az „egyiptomi eredetről”, a „zarándoklásról”, a lopásokról, s utólag sokak szemében igazolhatják akár az üldözést is. Még ennél is fontosabb azonban az, hogy ezek a romák távozása után is táptalajul szolgáltak az előítéletek fennmaradásához. Mint korábban erről szó esett: ez elősegítette, hogy az előítéletek ott is gyökeret verjenek, ahol voltak ugyan korábban is romák – mint például Magyarországon, ahol azonban hasonló cigányüldözés annak idején nem volt –, de a velük kapcsolatos tapasztalatok talán nem váltottak ki hasonló előítéleteket.

Az egyházak sem próbáltak enyhíteni a romák sorsán, a tudomány pedig csak a 16. század második felében kezdett el foglalkozni velük. Előbb szótárszerű szójegyzékek készültek, majd – a 17. századtól – jórészt spekulatív történeti és erkölcsstani értekezések tárgyalták feltételezett eredetüket és szokásaikat. Ezek azonban főként az üldözésüket igyekeztek igazolni, és még a felvilágosult Diderot 1751-ben kiadott *Enciklopédiája* is azt tartalmazza: „a cigányok csavargók, akik azzal kérkednek, hogy ki tudja olvasni a jövőndőt az emberek tenyeréből. Ügyesen énekelnek, táncolnak és lopnak.”¹⁶ Az előítéletek tehát régiek.

Nyugat-Európából már az 1980-as években beszivárogtak hozzánk is az úgynevezett „bőrfejű” (szkinhed-) mozgalom eszméi, s ezt azután bizonyos mértékig felerősítette a hazánkban tanuló közel-keleti, főként arab diákok és magyar kortársaik közötti – alapvetően kultúrák konfliktusaiból kifejlődő – ellentét. Ennek talaján kaptak szárnyra és terjedtek idegenellenes nézetek, alakult ki bizonyos idegengyűlölet, jelentkeztek továbbá antiszemita, s később egyre határozottabban romaellenes indulatok.

Tudvalevő az is, hogy a 19. század végén és a 20. század első felében a cigánykérdést az állam alapvetően rendészeti problémaként kezelte. A romák különböző csoportjainak kriminális aktivitása eltérő volt, és foglalkozásukhoz, életmódjukhoz is igazodott. Sajátos módszereket (pl. kehes lovak átmenetileg tünetmentessé tétele, már a 15. századi, nyugat-európai leírásokból ismert „trükkös lopási” módszerek), eszközöket (pl. a roma asszonyok úgynevezett „lopószoknyája”) alkalmaztak, s voltak olyan sajátosság-

15 Ez ugyan hazánkban dicséretnek hangzik, de helyes értelmezéséhez tudni kell, hogy ott a hunokat – akárcsak a honfoglalás utáni „kalandozó” magyarokat – ugyanúgy ítélik meg, mint a 13. századi tatárjárás híre alapján nálunk mindmáig Batu kán harcosait: gyűjtogató rablógyilkosokként tartják őket számon.

16 Idézi Fraser uo. 141., a részleteket illetően lásd 171.

gok is, amelyek állítólag a hiedelemvilágukból táplálkoztak (pl. a tetthelyről való távozáskor az ajtóban keresztbe tett seprű- vagy egyéb hosszú szerszámnyél megghiúsítja az üldözést).¹⁷ Ezeket a rendőrségnél, csendőrségnél a nyomozástani kiképzés keretében oktatás tárgyává tették mint „cigány elkövetőre mutató sajátos elemeket”, és tantétellé vált, hogy ha a nyomozó ilyesmire bukkan, akkor az ismeretlen tettes valószínűleg a romák között keresendő. Eredetileg így nyert teret a rendészeti szervezetek zsargonjában a „cigánybűnözés” szó mint a romák által elkövetett bűncselekmények *nyomozástani – és nem bűnügyi – szempontú* jellemzésére használható kifejezés. A kétféle nézőpont azonban nem keverhető össze: *a kifejezésnek (nem tudományos terminus technicusnak!) kriminalisztikai szempontból lehet – bár vitatható, hogy van-e – igazi értelme, de kriminológiai szemszögből egészen bizonyosan csak félrevezető jelentéstartalommal bír.*¹⁸

Az 1960-as, '70-es és '80-as években megélnék hazánkban a szociológiai és kriminológiai kutatások. Ezek fényt derítettek egyrészt arra, hogy a roma népesség jelentős hányada igen nyomorúságos körülmények között él, másrészt arra, hogy a börtönnépességen belül a romák túlréprezentáltak, vagyis a börtönlakók között a romák gyakorisága nagyobb, mint az egész lakosságon belül. A bűnözési statisztikában külön gyűjtöttek adatokat a roma származásúak által elkövetett bűncselekményekről, és ez tápot adott annak a hiedelemnek, hogy a „cigánybűnözés” bűnügyi fogalomként is értelmezhető. A kriminológiai kutatások ugyanakkor azt is feltárták, hogy a roma és nem roma („magyar”) elkövetők gyakorisági mutatója azonos egy olyan, az iskolázottsággal, jövedelemmel és hasonló jellemzőkkel jól körülírható társadalmi rétegben, amelybe azonban a roma népességnek jóval nagyobb hányada tartozik, mint a nem roma népességnek. Ez cáfolta ugyan, hogy a „cigánybűnözés” bűnügyi fogalomként értelmezhető lenne, de ezt nem mindenki fogadta el. Másrészt – ugyanebben az időben – a szervezett bűnözést vizsgáló tudományos kutatások arra is fényt derítettek, hogy a bűnelkövető romák közötti együttműködés alapja gyakran a vérségi kötelékből adódik, vagyis a családi szervezet sokszor egyben bünszervezet is, mert – mint Tauber István megállapította – a kutatás idején Magyarországon volt kb. 30 olyan ismert roma család (klán), amely több nemzedéken át, rendszeresen, gyakorlatilag életmódszerűen bűnözött. E családokban a gyermekek is erre szocializálódtak. Mindez olaj volt a romaellenesség már izzó parazsára, tápot adott a szkinhedideológiának.

Az 1980-as években jelentek meg Budapesten a „cigánymentes övezet” falfirák. A gyűlölet tehát szárba szökött. Az évtized második felében számos esetben fordult elő, hogy szkinhedbandák a nyílt utcán támadtak meg és bántalmaztak küllemük alapján arabnak, afrikainak vagy romának vélt embereket. Ezekben a Fővárosi Főügyészség rendszeresen az 1978. évi IV. törvény – az akkor hatályos Btk. – 156. §-a alapján „Nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport elleni bűncselekmény” címén emelt vádat. Emiatt az volt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, „[a]ki valamely nem-

17 Ezt, mint szakmai közhelyet, az 1960-as években szakmai továbbképzés keretében még én is így tanultam.

18 Ezt a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Rendészettudományi Karán 2013. május 8-án, „A cigánybűnözés fogalmának evolúciója” címmel rendezett konferencián az előadók egész sora – felsorolásukat lásd az irodalomjegyzékben – a legkülönbözőbb tudományágak szemszögeiből mutatta ki. A konferencián elhangzott előadások anyaga megjelent a Magyar Rendészet 2013/3–4. számában.

zeti, népi, faji vagy vallási csoport tagjának, a csoporthoz tartozása miatt, súlyos testi vagy lelki sérelmet okoz”. A bíróságok azonban soha nem ezen a címen ítélték őket el, hanem a jóval enyhébb megítélésű garázdaság vagy súlyos testi sértés címén. Az évekig tartó jogi viszályt a Legfelsőbb Bíróság 1993-ban zárta le.¹⁹

A vád a szóban forgó ügyben 48 vádlott számos pontba tagolt cselekményeinek komplexuma volt. A lényeg: a hangadók magukat szkinhednek vallották, s ezt mind a külsőségekben (hajviselet, öltözék stb.), mind abban kifejezésre juttatták, hogy elfogadták, magukévá tették és hangoztatták a magyar „faj” felsőbbrendűségére vonatkozó nézeteket, valamint az „idegenekkel” – elsősorban a cigányokkal, az arabokkal és az afrikaiakkal – szemben gyűlölettel viseltettek. Ennek jegyében keresték az alkalmat, hogy az alsóbbrendűnek tekintett csoportokhoz tartozó egyéneket bántalmazzák. Evégett nagy létszámú csoportba tömörülve mentek a város olyan részeire, ahol – a lakosság összetétele folytán – nagy volt a valószínűsége annak, hogy cigányokkal akadnak össze, s ha összetaláltak valakivel, akit sötétebb bőrszíne alapján cigánynak, arabnak vagy afrikainak véltek, az illetőt körbefogták, trágár szavakkal szidalmazták, ökölrel és ütlegekkel agyba-főbe verték, összerugdosták, leköpdösték.

Az egyes esetek részleteiben voltak ugyan eltérések, de a séma mindig a következő volt: „[a] sértettek egyetlen esetben sem adtak okot bántalmazásukra, a vádlottakat nem provokálták, feljük nem tettek semmilyen sértő kijelentést, velük verekedni nem akartak. [...] A sértettek bántalmazására tehát [...] valamennyi esetben kizárólag azért került sor, mert a bőrük színe sötét volt, vagy kinézetük szerint cigányok, illetve arabok voltak. [...] A vádlottak közül többen beszámoltak olyan korábbi élményekről, hogy őket vagy családtagjaikat cigányok bántották, előadták a cigányokkal szembeni azon kifogásukat, hogy »nem dolgoznak«, az idegenek »elfoglalják az egyetemi helyeket«, az arabok »valutáznak« stb. A konkrét esetekben – tehát a bántalmazottakat illetően – a vádlottak soha nem vizsgálták, hogy velük kapcsolatosan is fennállnak-e ilyen körülmények. [...] A támadásoknak tehát egyetlen oka: a feltűnő, eltérő bőrszín volt”.²⁰ És tovább: „a vádlottak arabokat, cigányokat, színes bőrűeket bántalmaztak, közülük egy személy súlyos testi sérülést, hat személy súlyos lelki sérülést szenvedett. A vádlotti magatartások a többi esetben is alkalmasak voltak arra, hogy ezen eredmény bekövetkezzen, tehát a kísérleti szakaszban maradt cselekményeknél is fennállott a vádlottak – ezen eredményre vonatkozó – legalább eshetőleges szándéka. A vádlotti magatartások és a bekövetkezett eredmények között az okozati összefüggés minden esetben megvolt. A vádlotti magatartások oka pedig a sértettek származása, feltűnő sötét bőrszínük volt.”²¹ A Legfelsőbb Bíróság a törvény nyilvánvaló félremagyarázásával maradt a korábbi – téves – gyakorlat mellett. A jogrendszerben további jogorvoslati lehetőség nem volt. Az ítéletet elemző szaktanulmány 1994 júniusában jelent meg, és 1996 júniusában a vitatott rendelkezést felváltotta a „Nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport tagjai elleni erőszak” elnevezésű bűncselekmény.

19 A kérdéses ügyben a vádemelés még a rendszerváltozás idején történt, de a Fővárosi Bíróság 1992-ben, a fellebbezéseket elbíráló Legfelsőbb Bíróság pedig 1993-ban hozott döntést.

20 Fővárosi Bíróság 5. B.311/1992/86. számú ítélet, 116.

21 Uo., 118.

Mint tudjuk, az ezredforduló óta a roma népesség gazdasági helyzete folyamatosan romlott a lakóterületein uralkodó változatlan munkanélküliség következtében. Ez szinte szükségszerűen vonta maga után a bűnözés növekedését, és tovább élezte az etnikai ellentéteket – amit azután a politika kihasználta a „cigánybűnözés” hangoztatásával. És ezzel elérkeztünk a romagyilkosságok időszakához...

IRODALOMJEGYZÉK

- Allport, Gordon W. (1977): *Az előítélet*. Budapest, Gondolat.
- Ábrahám Sándor (2014): *A romák valódi eredete*. Forrás: www.imninalu.net/Romagyar.htm
- Bánlaky Pál (2013): Néhány gondolat „A cigánybűnözés fogalmának evolúciója” című konferenciához. In: *Magyar Rendészet*, 13. évf. 3–4. sz. 9–12.
- Bársony János (2014): A „cigánybűnözés” hazugságának konstrukcióiról. In: *Magyar Rendészet*, 14. évf. 3. sz. 15–28.
- Bíró Judit (2013): Fajzatiság, avagy az elnémult tudomány. In: *Magyar Rendészet*, 13. évf. 3–4. sz. 13–18.
- Bócz Endre (1994): A skinhead-ügyek és a Btk. 156. §-a. In: *Magyar Jog*, 41. évf. 6. sz. 347–352.
- Bócz Endre (2009): A Közgazdasági Egyetemről Tatárszentgyörgyig. In: *Magyar Jog*, 56. évf. 11. sz. 641–652.
- Bozorádi János (2014): Van vagy nincs? Konferenciagondolatok a „cigánybűnözés”-ről. In: *Magyar Rendészet*, 14. évf. 3. sz. 29–34.
- Czene Gábor (2014): Cigányország peremvidékén. (Interjú Ladányi Jánossal.) In: *Népszabadság*, 72. évf. 221. sz. 2–3.
- Fiáth Titanilla (2013): A „cigánybűnözés” fogalma a börtönben. In: *Magyar Rendészet*, 13. évf. 3–4. sz. 19–28.
- Fraser, Angus (2006): *A cigányok*. Budapest, Osiris.
- Kozáry Andrea (2013): Kisebbségi probléma – társadalmi csapda két európai uniós pályázat tükrében. In: *Magyar Rendészet*, 13. évf. 3–4. sz. 27–32.
- Ladányi János – Szelényi Iván (2014): Újrakasztsodás. In: *Élet és Irodalom*, 58. évf. 38. sz.
- Mezey Barna (2008): Emberevő cigányok. In: *Rubicon*, 19. évf. 7–8. sz. 34–35.
- Póczik Szilveszter (1999): *Cigányok és idegenek*. Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó.
- Póczik Szilveszter (2013): Történeti, társadalompolitikai és etikai megfontolások a „cigánybűnözés” fogalma kapcsán. In: *Magyar Rendészet*, 13. évf. 3–4. sz. 33–44.
- Tóth Eszter Zsófia (2013): „Cigánybűnözés” – fogalomtörténet. In: *Magyar Rendészet*, 13. évf. 3–4. sz. 45–52.
- Vajó Sándor (2014): *A romák valódi eredete (hiedelmek, népi mondák és tények alapján)*. Budapest, kézirat.
- Zádori Zsolt (2013): Horváth r. százados tévedése. In: *Magyar Rendészet*, 13. évf. 3–4. sz. 53–64.

SUMMARY

Romas and “Gypsy Crime” as Technical Terms

BÓCZ Endre

The origin of the Roma people seems to be one of the mysteries of history. The Roma people have neither legends nor tales in regard to their origin or their wandering from Asia to Europe. Language history research has shown that the Romani language took shape in the 1st millennium BCE in the north-western part of India. Its speakers wandered away and in the 6th-7th centuries CE they were in Persia and Armenia, in the 11th century in the Balkan territories of the Byzantine Empire finally arriving in Hungary in the early years of the 15th century. Part of them remained here, while many others wandered on to western and northern parts of Europe. While doing so they became infamous as vagabonds, swindlers and thieves, and finally they were driven out of many areas. The paper also intends to give an overview of the Roma history in Hungary, the Roma-Hungarian relations and to deal with the problem of the so called “Gypsy Crime”.